

Tempridou, Giota

"–Κύριε, είσαστε νεκρός;" : Ο Ελύτης μετά τον Ελύτη

Neograeca Bohemica. 2019, vol. 19, iss. [1], pp. 78-82

ISBN 978-80-270-7807-3

ISSN 2694-913X (Online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142203>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

«-Κύριε, είσαστε νεκρός;»: Ο Ελύτης μετά τον Ελύτη

Γιώτα Τεμπρίδου

Σαχτουρικό το ερώτημα του τίτλου μου, αλλά αυτό είναι ένα σημείωμα για τα σαραντάχρονα από το Νόμπελ του Ελύτη. Στις επετείους συνήθως κοιτάμε πίσω· εδώ θα μείνουμε αρκετά κοντά στο τώρα. Θα καταγράψω συναντήσεις μου με τον Ελύτη σε βιβλία ποίησης που κυκλοφόρησαν την τελευταία δεκαετία. Όχι μιμήσεις, ποιήματα γραμμένα με τον τρόπο του, επιδράσεις και οφειλές. Θα συγκεντρώσω μερικές συνομιλίες ποιητών και θα στήσω ένα, ελλειπτικό οπωσδήποτε, χρονικό μιας δεκαετίας. Είναι αμέτρητες οι συλλογές που κυκλοφορούν και περιορισμένη η έκταση του κειμένου μου. Βάζω λοιπόν μιαν οροφή, αποδέχομαι το ατελές, όσο και αυθαίρετο, του πράγματος και καταθέτω επτά περιπτώσεις επιβίωσης (ας τις πω καταχρηστικά έτσι) του Ελύτη στο έργο άλλων ποιητρι(ρι)ών.

Παίρνοντας τα πράγματα με τη σειρά, τον δρόμο ανοίγει δικαιωματικά ο Γιάννης Στίγκας (Ο δρόμος μέχρι το περίπτερο· Μικρή Άρκτος 2012):

Πού να 'σαι τώρα, βρε Βλαδίμηρε,
 τώρα που και τα δυο μας νόμπελ
 έγιναν συμπληγάδες
 Κανείς δεν αρμενίζει πια για τ' άρμενα
 κανείς για το γαλάζιο
 μονάχο του συχνάζει στα μεγάλα υψόμετρα

και στις παλιές αγάπες

Ο Στίγκας προστρέχει στον Μαγιακόφσκι, την ώρα που ο Σεφέρης και ο Ελύτης αποτελούν εμπόδιο και βάρος. Οι ποιητές μας δεν κατονομάζονται, είναι αντικείμενα: δυο σκέτα νόμπελ (αντίθετα το «βρε» μειώνει την απόσταση Βλαδίμηρου και Γιάννη). Σε ό,τι αφορά τη σχέση του Στίγκα συγκεκριμένα με τον Ελύτη, δεν είναι, νομίζω, άνευ σημασίας να αναφέρω πως στο προγενέστερο ποίημα «Τέτοιο αγώνισμα η ποίηση» τον έριξε, μαζί με επτά άλλους ποιητές, σε κάποιον στίβο: «Και λέει ο Ελύτης:/ Γραμμή εκκίνησης το φως/ και θούριος είμαι/ κι ο ήλιος με ντοπάρει» (Ισόπαλο τραύμα· Κέδρος 2009).

Συνεχίζω με Άλλα λόγια (Μελάνι 2013). Ένα από τα ποιήματα της πρώτης αυτής συλλογής της Μαρίας Βαχλιώτη, που ειδικεύεται στον Ρίτσο, φέρει τίτλο βγαλμένο από τίτλο του Ελύτη: «Άσμα ηρωικό». Η προμετωπίδα του ίδιου ποιήματος, «Κάθε μέρα προσπαθώ να μπω στη θέση σου. Κάθε μέρα αποτυγχάνω.

Γιατί αγαπάω εκείνους που αγαπούν τη ζωή. Και που η λύπη τους είναι η δύναμή τους.» συνοδεύεται από το όνομα του Ελύτη. Το ποίημα αναφέρεται σε έναν κακό «κατά γενική ομολογία» άνθρωπο που πέθανε από λύπη. Παραλείπω κατ' ανάγκη τους εφτά πρώτους στίχους:

Η επιστήμη αποφάνθηκε
τάσεις θρομβοφιλίας,
με διαδοχικές επιπλοκές:
έμφραγμα
εγκεφαλικό
άνοια
ασιτία.
(Γερός οργανισμός εν τέλει,
δυνατός.
Άρρησε πολύ να πεθάνει από λύπη.)

Ξαναγράφεται εδώ ο Ελύτης με άλλα λόγια; Απηχείται το άσμα του; Μάλλον όχι. Συνομιλεί το ποίημα με την προμετωπίδα; Μάλλον ναι. Μόνο που αυτή δεν αντλείται όντως απ' το έργο του Ελύτη («Ελύτης» δεν)· και αυτό αλλάζει κάπως τα πράγματα – προς συζήτηση σε τι βαθμό και με ποιον ακριβώς τρόπο. Γεγονός είναι πως η Βαχλιώτη επανέρχεται αργότερα στον Ελύτη με την ευκαιρία μιας «Ζυγοστάθμισης». Γράφει αφενός για τους λιγιστούς θαμβωτικούς και λαμπυρίζοντες τροπαιοφόρους και αφετέρου για τους αναρίθμητους αιμόφυρτους και ρημαγμένους: «Όλοι/ κάτω απ' τον ίδιο ουρανό/ της δικαιοσύνης/ ήλιε νοητέ.» (Εσπεράντο· Μελάι 2016). Ένας τέτοιος ήλιος δείχνει κατευθείαν τον (τροπαιούχο) Ελύτη του Άξιον Εστί.

Γράμμα στον Οδυσσέα Ελύτη (Περισπωμένη 2014) απευθύνει ο Κώστας Κουτσοουρέλης. Γράφει στον αθεράπευτα νεκρό ποιητή, τον ενημερώνει για την εδώ ζωή («Υπάρχουμε ακόμα.»), θέτει ερωτήματα («–τάχα κι εσείς χασομεράτε εκεί ψηλά,/ διαθέτετε ωράριο καν η αιωνιότης;-»), αφήνοντας ανοιχτή την πιθανότητα απάντησης. Εξομολογείται φόβους, μοιράζεται αλήθειες, είναι ευθύς: «Πάρτε το απόφαση λοιπόν,/ βγάλτε επιτέλους τον σκασμό/ κι αφήστε το Μηδέν να τραγουδήσει!». Τον αποκαλεί «κύριο» («Ναι/ είναι αλήθεια/ κύριε»), όπως ο μαθητής τον δάσκαλο ή ο ένας ξένος τον άλλον, του απευθύνεται στον πληθυντικό. Το όνομα του παραλήπτη φαίνεται μόνο στον τίτλο – σαν να λέμε: στον φάκελο του γράμματος. Ο Κουτσοουρέλης χρησιμοποιεί τον λόγο με τον τρόπο του (κάνει, π.χ., τον ήλιο *μπίλια χρυσή*), γνωρίζοντας καλά και τους τρόπους του Ελύτη. Το γράμμα-ποίημα διαιρείται, όχι τυχαία, σε εφτά μέρη. Και εκείνο το «πίσω απ' την έκπαγλη μογογιά/ που ξόδεψε για να κρυφτεί ο Θεός», για να δώσω

ένα παράδειγμα, απηχεί τη ρήση της *Μαρίας Νεφέλης* «Θε μου τι μπλε ξοδεύεις για να μη σε βλέπουμε!».

Ένα από τα ποιήματα της γυναικοκρατούμενης *Μυθογονίας* (Μανδραγόρας 2015) της Κωνσταντίνας Κορρυβάντη φέρει τον τίτλο «Λητώ» και έχει κάτι από Ελύτη:

*Από το θέλημα της αγάπης
Δεν ανεβαίνει ολόκληρο νησί
Στη μέση της θάλασσας.
Το βλέπεις.*

Κι ακούς, τον αγνό σου Απόλλωνα
να γδέρνει ζωντανό τον Μαρσούα
μπροστά σ' έναν χορό νυμφών
που σε κανέναν δεν χαρίζει το τρόπαιο.

Το υλικό, όπως και όλων των άλλων ποιημάτων της συλλογής, αντλείται από τη μυθολογία: Η Λητώ γέννησε τον Απόλλωνα στο νησί της Δήλου, ο Μαρσούας προκάλεσε τον Απόλλωνα σε μουσικό διαγωνισμό, στη λήξη ο Απόλλων έδωσε τον Μαρσούα σε δέντρο και τον έγδαρε. Υλικό αντλείται επίσης από *Το μονόγραμμα* του Ελύτη: «Μες στη μέση της θάλασσας/ Από μόνο το θέλημα της αγάπης, μ' ακούς/ Ανεβάσαμε ολόκληρο νησί, μ' ακούς» (πρβλ. το «Κι ακούς» της Κορρυβάντη). Τα πλάγια γράμματα φανερώνουν το διακειμενικό παιχνίδι. Η ποιήτρια αντιστρέφει τα λόγια του ποιητή, ο λόγος του δεν είναι θέσφατο· το βλέπουμε.

Τον Ελύτη βρίσκουμε, επίσης, στο μακροσκελές και μακρόπνοο *Ούτις* (Υποκείμενο 2017) του Σαμσών Ρακά:

*«αν αποσυνθέσεις την Ελλάδα,
στο τέλος θα δεις να σου απομένουν μια ελιά,
ένα αμπέλι κι ένα καράβι
που σημαίνει: με άλλα τόσα την ξαναφτιάχνεις»*

*όμως το ερώτημα, Ελύτη μου
είναι ΓΙΑΤΙ ΞΑΝΑ;*

*πρώτα πρώτα το αμπέλι
θα το έκανα κρασί
την ελιά που λες
θα τηνε πέρναγα στεφάνι*

θ' άφηνα πίσω τα συντρίμματα
και θα 'φευγα με το καράβι σου για κρουαζιέρα
η Ελλάδα ας κόψει τον λαιμό της

μεγάλε μόλις την ξανάφτιαξες

Η μορφοποίηση είναι του Ρακά. Τα εντός εισαγωγικών λόγια είναι του Ελύτη (που γράφει βέβαια «Εάν» και «αποσυνδέσεις», βάζει δυο τελείες, δεν χωρίζει στίχους). Η πράξη είναι του Ελύτη: Τη διδάχτηκε στο «Σχολείο της Θάλασσας», την κατέθεσε στον *Μικρό ναυτίλο* (πρόκειται μάλιστα για ένα σημείο του έργου του που έχει επανειλημμένως παρωδηθεί). Ο Ρακάς παραθέτει, ρωτάει δυνατά «γιατί ξανά;», παίρνει την κατάσταση στα χέρια του, παρουσιάζει τη δική του εκδοχή, δείχνει τον δικό του δρόμο (που ιδανικά βγάζει σε μακρινό μέρος με Θάλασσα). Το «κύριε» γίνεται τώρα «Ελύτη μου», το ποίημα μοιάζει με κουβέντα (πρβλ. «που λες»), την αποσύνθεση ακολουθεί ανασύνθεση.

Δίνω για τη συνέχεια ένα τετράστιχο από το ποίημα «Κατά τα ρηθέντα ή τόπος αλλού» της Μαρίας Ταταράκη, αντλημένο από τα *Ηρωικά κορίτσια* (ποίημα των ετών 1997–2010· Ακυβέρνητες Πολιτείες 2017):

Γλύπτης παράφορος των ανθρώπων είναι
Ο χρόνος, ίσως και να σκέφτηκες.
Δεν ήσουν αινικτής
Ήσουν θνητός.

Στη σημείωση της έκδοσης επισημαίνεται το δάνειο από τους *Προσανατολισμούς*: «Κι ο χρόνος γλύπτης των ανθρώπων παράφορος», γράφει ο Ελύτης στη «Μαρίνα των βράχων». Προσωπικά, διαβάζοντας το βιβλίο (ένιωσα πως) συνάντησα τον Ελύτη και σε άλλα μέρη: στην έκφραση «δυτικά της λήθης» (πρβλ. *Δυτικά της λύπης*), στα «*Ηρωικά και πένθιμα κορίτσια*» (πρβλ. *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλθανιάς*), στο δίστιχο «κι απεκαταστάθη αρμοδίως η Τάξη στον κόσμο/ τον μικρό τον μέγα.» (πρβλ. «*ΑΥΤΟΣ/ ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας!*»), στον τίτλο «*Πριν απ' την ποίηση ήσουν Απρίλης*» (πρβλ. «*Πριν απ' τα μάτια μου ήσουν φως*»). Και βέβαια στην, βγαλμένη από τη *Μαρία Νεφέλη*, ρήση «*Συνιστά διγαμία ν' αγαπάς και να ονειρεύεσαι*». Μια λέξη μόνο αλλάζει, το «είναι» γίνεται «συνιστά», ίσως τα λόγια παρατίθενται από μνήμης. Σημασία έχει πως η Ταταράκη ανύποπτα και κατ' επανάληψη ενσωματώνει τον Ελύτη δίχως να τον φανερώνει. Δεν δηλώνει τα δάνεια, δεν τον κατονομάζει όπως κάνει με άλλους, κι έτσι μπορεί να περάσει απαρατήρητος σε μια πρώτη ανάγνωση – αποτελεί όμως σταθερό συνοδοιπόρο, μπορεί και συμβουλάτορά, της.

Τελευταία στάση μου η πολυμορφική Οδός Ρόδων (Πανοπτικόν 2018) του Γιώργου Πρεβεδουράκη. Την περπατούν ποιητές όπως η Κατερίνα Γώγου και ο Βύρων Λεοντάρης που ο Πρεβεδουράκης επιλέγει για πρόγονό του. Πέρασμα κάνει, με τον τρόπο του, και ο Ελύτης:

*αν πέσω στην αγκαλιά σας
θα με παρηγορήσετε που γεννήθηκα
ή μήπως η ποίηση
ν' απέμεινε και πάλι στα χαρτιά;*

Οι στίχοι απομονώνονται σε μια σελίδα, δίνονται με πλάγια γράμματα (δηλώνοντας δάνειο ή κάτι τέτοιο), εμπεριέχουν μια αγωνία για το τι η ποίηση (δεν) μπορεί. Απορρέουν βέβαια από *Τα ετεροθαλή*: «Πάρε με πάρε με στην αγκαλιά σου/ Και παρηγόρησέ με που γεννήθηκα.» («Της σελήνης της Μυτιλήνης»). Μπορεί ο Πρεβεδουράκης να απευθύνεται στον νεκρό ποιητή (πληθυντικός ευγενείας), στους αναγνώστες του ή/και αλλού. Οικειοποιείται πάντως τα υλικά του Ελύτη, μας κλείνει το μάτι, αφήνει και ένα ερώτημα ανοιχτό. Αν κοιτάξουμε λίγο πίσω (διερευνώντας τη σχέση, όχι αναζητώντας ανύπαρκτες απαντήσεις), θα δούμε πως ο Ελύτης είναι παρών με δύο τουλάχιστον, ευρηματικούς αμφοτέρους, τρόπους και στο *Κλέφτικο* (Πανοπτικόν 2013): «Είμαι μαζί σου στο Πέραμα/ όπου τέσσερις χιλιάδες σχολικά βοϊδοθύματα/ στραγγαλίζουν τη Μαρία Νεφέλη», «πόσο-γαλάζιο-έχω-γιατρέ;/ και-πώς-να-το-ξοδέψω;».

Κάθε περίπτωση είναι μοναδική: Η σχέση είναι άλλη κάθε φορά – το ίδιο και η πρόθεση. Οι μεταγενέστεροι ποιητές αμφισβητούν κάποτε τον Ελύτη, τον καλούν σε μονομαχία ή σε διάλογο. Δεν τον αποδέχονται άνευ όρων, του ασκούν κριτική, τον ξέρουν πάντως, γνωρίζουν το έργο του, και δεν κάνουν πως δεν τον ξέρουν. Νομιμοποιούνται να χρησιμοποιούν τον Ελύτη (το νόμπελ, τον πρόγονο) κατά το δοκούν; Νομιμοποιούνται. Έχουν όριο τα διακειμενικά παιχνίδια; Δεν έχουν. Ελυτίζει ο Ρακάς; Θα έγραφε ο Ελύτης «Ο topos μου, η patria μου, η shmaia μου» όπως ο Πρεβεδουράκης; Μερικά ερωτήματα είναι ατυχή, δεν είναι;

Βλέπω πως αν τέθηκε ένα ζήτημα, δεν έγινε ούτε βήμα προς τη λύση του, δεσμεύομαι γι' αυτό με ένα «συνεχίζεται». Αναφορές οφείλω στους Βασίλη Αμανατίδη, Δημήτρη Λεοντζάκο, Μιράντα Παπαδοπούλου, στους τίτλους «Γεγονός του Αυγούστου» του Γιάννη Αντιόχου, «Μαρία Νεφέλη revisited» της Δώρας Κασκάλη, «Ζαμπέλιου συντριβή και δέος» του Μάριου Χατζηπροκοπίου. Και σε άλλα/ες/ους.